

С. О. Іщук, Л. Й. Созанський

Структурно-динамічна оцінка експортно-імпорتنних операцій в Україні і областях Західного регіону

Проведено аналіз динаміки експортно-імпорتنних операцій в Україні і семи областях Західного регіону у географічному розрізі (за країнами – торговими партнерами). Досліджено товарну структуру експорту та імпорту. Розраховано коефіцієнт покриття імпорту експортом за товарними групами. Визначено позитивні і негативні тенденції розвитку зовнішньої торгівлі товарами в Україні. Розроблено пропозиції, спрямовані на покращення стану платіжного балансу шляхом посилення експортноорієнтації вітчизняних товаровиробників та активізації політики імпортозаміщення в Україні. У цьому контексті запропоновано низку заходів щодо: диверсифікації товарних структур експорту та імпорту; збалансування структури експорту та імпорту товарів у розрізі країн – торгових партнерів України; посилення орієнтації певних категорій промислових виробництв на задоволення потреб внутрішнього ринку; переорієнтації інвестиційних потоків у високотехнологічні виробництва.

Ключові слова: експорт, імпорт, товарні групи, структура, динаміка, сальдо зовнішньої торгівлі.

Запровадження зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною і Європейським Союзом (ЄС), наслідком чого стало часткове зниження (або повне скасування) торгових мит, що, з одного боку, мало позитивний вплив на розвиток зовнішньої торгівлі, а з іншого, – посилило конкуренцію між вітчизняною і європейською промисловістю як стрижневою ланкою у формуванні товарного експорту й імпорту. Своєю чергою, динаміка та структура товарного експорту й імпорту є певними індикаторами, по-перше, рівня конкурентоспроможності товарів і, по-друге, тих макроекономічних умов, які здійснюють прямий чи / або опосередкований вплив на промислове виробництво.

Найґрунтовніші дослідження перспектив зовнішньої торгівлі України, зокрема в умовах ЗВТ з ЄС, проводяться у ДУ «Інститут економіки і прогнозування НАН України» групою відомих учених під керівництвом академіка НАНУ Гейця В. М. Так, авторами досліджень [1, с. 10-12] проведено детальний аналіз експортно-імпорتنних операцій України в умовах ЗВТ, здійснено моделювання перспектив зовнішньої торгівлі з урахуванням зміни ввізного мита, структури промисловості, геополітичних чинників, окремих інструментів монетарної політики тощо. Водночас важливість цієї проблематики потребує нових аналітичних оцінок та актуальних пропозицій.

Метою статті є визначення основних тенденцій розвитку зовнішньої торгівлі товарами в Україні і, зокрема, в областях Західного регіону та розробка пропозицій щодо покращення платіжного балансу.

Після значного ($\approx 30\%$) у 2011 р. зростання експорту та імпорту в Україні з 2012 р. відбувалось поступове, а у 2014-2015 рр. – стрімке зниження цих показників (табл. 1). У 2016 р. ця негативна тенденція продовжилася: у січні-квітні експорт скоротився на 13,9% (1742,9 млн дол. США), а імпорт – на 6,6% (819,8 млн дол. США) [9]. Домінуючу частку як у експорті (83,01% у середньому за 2010-2015 рр.), так і в імпорті (90,99% відповідно) займали товари, тобто продукція промисловості.

Основними причинами зниження експорту (а відтак – надходження валютної виручки) упродовж аналізованого періоду були:

- зменшення світових цін на товари з низькою доданою вартістю, тобто сировину та матеріали (основні експортні позиції в Україні);
- торговельні війни з Російською Федерацією (обмеження на постачання окремих видів українських продуктів тваринного і рослинного походження);

Таблиця 1

Темпи приросту експорту та імпорту в Україні, %

Показник	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
<i>Загальний експорт</i>	30,3	-0,1	-7,5	-14,3	-27,2
Загальний експорт товарів	33,2	0,3	-8,1	-13,5	-29,3
Експорт товарів у країни-члени ЄС	38,3	-5,2	-2,2	2,6	-23,4
Експорт товарів у країни-члени СНД	39,8	-3,6	-13,0	-31,3	-47,5
Експорт товарів в інші країни	23,5	8,5	-7,2	-8,5	-21,4
<i>Загальний імпорт</i>	32,7	2,9	-7,2	-27,1	-29,9
Загальний імпорт товарів	34,3	2,6	-8,8	-28,2	-31,1
Імпорт товарів з країн-членів ЄС	33,0	3,0	2,8	-21,3	-27,2
Імпорт товарів з країн-членів СНД	39,4	-7,4	-19,2	-37,7	-39,4
Імпорт товарів з інших країн	26,8	21,9	-6,4	-24,6	-27,3

Розраховано та складено авторфми за даними [9].

- антидемпінгові заходи ЄС (щодо сталевих канатів і тросів, круглих зварних труб та інших позицій українського експорту);
- складна політична і соціально-економічна ситуація в Україні (проведення антитерористичної операції).

Останнє, своєю чергою, спричинило скорочення обсягів виробництва товарів унаслідок:

- втрати частини промислового сектору економіки на тимчасово окупованих територіях індустріальних регіонів (Донецької і Луганської областей);
- втрати частини ринків промислової продукції та бізнес-партнерів на території країн-членів СНД (передусім Російської Федерації);
- скорочення внутрішнього попиту на товари через зниження купівельної спроможності населення.

Наведені обставини знівеливали позитивний вплив зниження ввізних мит на українські товари з боку ЄС (за умовами зони вільної торгівлі), однак у підсумку стимулювали переорієнтацію потоків українського експорту з ринку країн-членів СНД на ринок країн-членів ЄС. Так, експорт у країни-члени СНД щорічно зменшувався в середньому на 16%, тоді як експорт у країни-члени ЄС, навпаки, зростав, досягнувши позитивного приросту у 2014 р. (2,6%). Однак у 2015 р. експорт українських товарів на ринок ЄС знову знизився (на 23,4%), проте цей спад був удвічі меншим, аніж на ринку СНД (47,5%). Як наслідок, з 2013 р. частка країн-членів ЄС в українському експорті стабільно зростала (із 25% у 2012 р. – до 34% у 2015 р.), а частка країн-членів СНД, навпаки, зменшувалася (із 37% до 24% відповідно).

У січні-квітні 2016 р. обсяг експорту товарів до країн-членів ЄС склав 4314,7 млн дол. США (або 39,9% від загального обсягу експорту) та збільшився, порівняно з аналогічним періодом 2015 р., на 0,7%.

У січні-квітні 2016 р. з України найбільші обсяги товарів (у розрізі країн-членів ЄС) надходили до: Польщі – 6,0% від загального експорту товарів (проти 5,2% у 2015 р.), зокрема паливні матеріали, нафта та продукти її перегонки, електричні машини, пластмаси, полімерні матеріали; Італії – 5,3% (5,2%), зокрема механічні машини, фармацевтична продукція, пластмаси, полімерна продукція; Німеччини – 4,3% (3,5%); Іспанії – 3,6% (2,7%); Угорщини – 3,3% (2,4%).

Серед країн-членів СНД у січні-квітні 2016 р. найбільшу частку в експорті товарів з України займала Російська Федерація – 8,5% проти 12,7% у 2015 р. і 23,7% у 2013 р. Серед інших країн основними споживачами українських товарів

за чотири місяці 2016 р. стали: Китай (7,9% від загального експорту), Єгипет (6,5%), Туреччина (5,8%) та Індія (4,7%).

Упродовж 2011-2013 рр. в Україні показники приросту імпорту товарів загалом перевищували показники приросту експорту товарів. Але у 2014 р. зниження імпорту перевищило аналогічний показник експорту на 12,8%, хоча у 2015 р. цей розрив скоротився до 2,7%. З 2012 р. в Україні відбувається поступова переорієнтація потоків імпорту з країн-членів СНД на країни-члени ЄС (аналогічно до експорту). Таку тенденцію ілюструє зниження обсягів імпорту з країн-членів СНД від -7,4% у 2012 р. – до -39,4% у 2015 р. проти, відповідно, +3,0% і -27,2% з країн-членів ЄС. У підсумку, з 2013 р. частка країн-членів ЄС в імпорті України стабільно зростала (з 31% у 2012 р. – до 41% у 2015 р.), а частка торгівлі з країнами-членами СНД, навпаки, зменшувалася (від 37% до 28% відповідно).

У січні-квітні 2016 р. обсяг імпорту товарів із країн-членів ЄС становив 5240,6 млн дол. США (або 44,8% від загального обсягу) і збільшився проти аналогічного періоду 2015 р. на 2,1%. Основними імпортерами товарів в Україну (серед країн-членів ЄС) були: Німеччина – 11,0% від загального обсягу імпорту (проти 10,4% у 2015 р.), Польща – 6,5% (6,2%) і Франція – 4,5%. Однак найбільше товарів надходило з Російської Федерації (11,7%) і Китаю (11,5%).

Скорочення потоків імпорту в Україні зумовлено низкою причин, основними з яких є:

- девальвація національної валюти, що призвело до зростання цін на імпортні товари;
- звуження внутрішнього споживчого попиту на імпортні товари з боку населення унаслідок зниження купівельної спроможності через високу інфляцію;
- зменшення потреби у сировині, матеріалах, комплектуючих тощо з боку національних товаровиробників, яке спричинено скороченням обсягів промислового виробництва в Україні.

Водночас позитивним наслідком скорочення імпорту стало покращення зовнішньоторговельного балансу України. Так, у 2015 р. (вперше із 2004 р.)

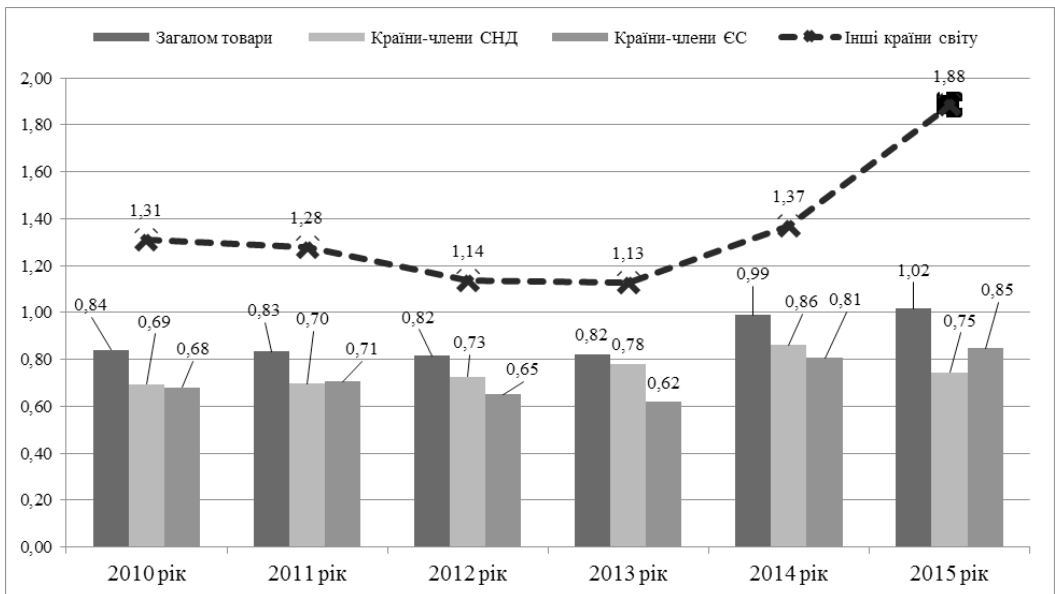

Рис. 1. Коефіцієнт покриття імпорту експортом в Україні
Розраховано та складено авторами за даними [9].

зовнішньоторговельний баланс товарами загалом був позитивним і становив 632,5 млн дол. США. Упродовж 2014-2015 рр. негативне торговельне сальдо України з країнами-членами СНД і ЄС суттєво зменшилось, а позитивне з іншими країнами – підвищилось, що ілюструє значення коефіцієнта покриття імпорту експортом² (рис. 1).

Позитивною ознакою торгівлі товарами між Україною і країнами-членами ЄС у 2014-2015 рр. було зростання коефіцієнта покриття імпорту експортом на 0,23 пункти (із 0,62 до 0,85). Водночас негативне у розвитку зовнішньоторговельних відносин з країнами-членами СНД є зниження значення названого показника у 2015 р. на 0,11 пункти, порівняно з 2014 р.

У січні-квітні 2016 р. сальдо зовнішньої торгівлі товарами в Україні знову стало негативним (-880,7 млн дол. США) проти позитивного (42,4 млн дол. США) в аналогічному періоді минулого року. Як наслідок – коефіцієнт покриття імпорту експортом склав 0,92 (у січні-квітні 2015 р. – 1,00). Частково це стало наслідком зміцнення курсу національної валюти у 2016 р.

Основу структури експорту в Україні стабільно формують шість товарних груп, частка кожної з яких окремо становить понад 6% (виділено курсивом у табл. 2).

Таблиця 2

Товарна структура експорту в Україні, %

Товарна група	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Січень-квітень 2016 р.
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1,74	1,88	2,16	1,8
<i>II. Продукти рослинного походження</i>	<i>14,20</i>	<i>16,21</i>	<i>20,91</i>	<i>22,30</i>
<i>III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження</i>	<i>5,61</i>	<i>7,09</i>	<i>8,65</i>	<i>11,90</i>
<i>IV. Готові харчові продукти</i>	<i>5,62</i>	<i>5,74</i>	<i>6,47</i>	<i>6,20</i>
<i>V. Мінеральні продукти</i>	<i>11,54</i>	<i>11,32</i>	<i>8,13</i>	<i>6,90</i>
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	6,43	5,67	5,59	4,50
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	1,26	1,09	1,08	1,10
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	0,24	0,29	0,30	0,40
IX. Деревина і вироби з деревини	1,84	2,34	2,90	3,50
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	2,00	1,83	1,62	1,50
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	1,30	1,46	1,66	2,00
XII. Взуття, головні убори, парасольки	0,32	0,38	0,40	0,50
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,93	0,89	0,87	0,70
XIV. 71 Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	0,19	0,30	0,22	0,10
<i>XV. Недорогоцінні метали та вироби з них</i>	<i>28,13</i>	<i>28,25</i>	<i>24,84</i>	<i>22,20</i>
<i>XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання</i>	<i>10,96</i>	<i>10,50</i>	<i>10,34</i>	<i>10,40</i>
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	5,26	2,73	1,78	1,50
XVIII. Прилади та апарати оптичні, фотографічні	0,47	0,43	0,42	0,40
XX. Різні промислові товари	1,06	1,37	1,38	1,50

Розраховано та складено авторами за даними [9].

¹ Коефіцієнт покриття імпорту експортом – це відношення доходів від експорту до витрат на імпорт.

Упродовж 2013-2015 рр. у структурі експорту товарів відбулося поступове зростання часток продуктів рослинного походження (на 6,7%), жирів та олії тваринного або рослинного походження (3,04%), деревини і виробів з деревини (1,06%), готових харчових продуктів (0,85%) при одночасному зниженні у 2015 р. обсягів їх експорту (у вартісному виразі) на 8,75%, 13,66%, 12,31% і 20,28% відповідно. Водночас частка недорогоцінних металів і виробів з них скоротилася у 2015 р., порівняно з 2014 р., на 3,41% при зниженні обсягів їх експорту на 37,8%, а мінеральних продуктів – на 3,19% (-49,22% обсягу).

Як видно з табл. 2, у січні-квітні 2016 р. в Україні продовжилася позитивна трансформація структури експорту у напрямі поступового скорочення сировинних позицій на користь товарів із вищим ступенем обробки. Так, частка недорогоцінних металів і виробів з них скоротилася на 2,64% проти 2015 р., а частка мінеральних продуктів – на 1,23%. Натомість частки продуктів рослинного походження і жирів та олії тваринного або рослинного походження зросли, відповідно, на 1,39% і 3,25%.

Розрахунок коефіцієнта покриття імпорту експортом (за основними експортними товарами) засвідчив, що продукція українських товаровиробників – підприємств металургійної, харчової і деревообробної промисловості – домінує на внутрішньому ринку. Це підтверджує суттєве (від 1,5 до 18 разу) переважання доходів від експорту над витратами на імпорт за товарами, які вони виготовляють (рис. 2). Тенденція до зростання значень цього співвідношення є ознакою кон-

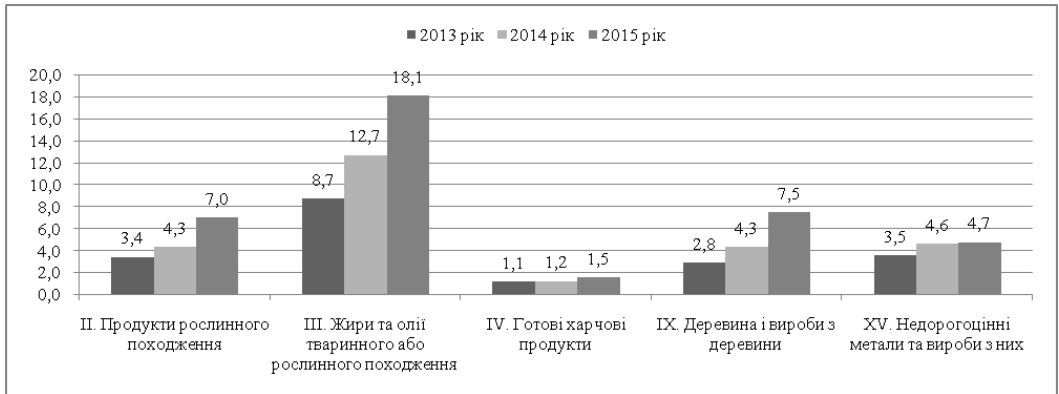

Рис. 2. Коефіцієнт покриття імпорту експортом в Україні
(за основними товарними групами)

Розраховано та складено авторами за даними [9].

курентних переваг цих вітчизняних товарів над імпортними аналогами, а відтак зона вільної торгівлі з ЄС не становить загрози для відповідних промислових виробництв в Україні.

У 2015 р. частка Західного регіону становила понад 10% як у експорті, так і в імпорті товарів України [2-8]. Позитивною є тенденція до збільшення частки регіону у структурі експорту (на 1,2%, порівняно з 2014 р.) і водночас зменшення частки у структурі імпорту (на 1,7%). Серед областей Західного регіону у загальному експорті товарів з України найвищу частку (з тенденцією до зростання) займають Львівська (3,2% у 2015 р.) і Закарпатська (2,9%) області. Обсяг експорту з цих двох областей у 2015 р. на 29% перевищував сумарний експорт із решти областей регіону. Водночас у 2015 р. експорт товарів з Львівської області на 10,2% перевищував аналогічний показник Закарпатської області і у понад 11 разів – Чернівецької. Подібна ситуація і з обсягами імпорту

в регіоні. Так, у 2015 р. імпорт у Львівській області на 43% перевищував аналогічний показник у Закарпатській області і у 17 разів – Чернівецькій.

Темпи приросту обсягів експорту товарів у Західному регіоні в аналізованому періоді (табл. 3) були значно вищими (а темпи зниження, відповідно, нижчими), аніж в Україні (табл. 1). Зокрема у 2013 р. в Західному регіоні було досягнуто значного приросту експорту, який забезпечили промислові підприємства-експортери Тернопільської (54,13%), Волинської (3,8%) і Чернівецької (0,32%) областей, а у 2014 р. – усіх областей, окрім Рівненської і Тернопільської.

У 2015 р. найбільше зниження обсягів експорту товарів відбулось в Івано-Франківській (-23,53%), Закарпатській (-20,86%) і Рівненській (-20,07%) областях. Водночас у Рівненській області відбувається тенденційне зростання експорту в країни-члени ЄС (єдиний позитивний показник у 2015 р.) на фоні різкого зниження експорту в країни-члени СНД. Переорієнтація на ринок ЄС характерна також для експортерів промислової продукції Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської і Чернівецької областей.

У географічному розрізі зі зростаючою тенденцією в областях Західного регіону переважав експорт товарів до країн-членів ЄС. Так, у 2015 р. у Закар-

Таблиця 3

Темпи приросту експорту товарів у областях Західного регіону, %

Область	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
<i>Волинська</i>	48,67	-6,28	3,80	9,00	-7,83
у країни-члени ЄС	54,52	-13,23	0,97	30,28	-3,94
у країни-члени СНД	43,96	7,43	7,04	-25,32	-32,51
в інші країни світу	-11,97	-14,40	28,04	71,53	110,21
<i>Закарпатська</i>	20,84	-0,88	-6,16	6,37	-20,86
у країни-члени ЄС	18,16	-4,99	-8,63	13,96	-15,85
у країни-члени СНД	55,33	29,46	19,52	-25,52	-72,40
в інші країни світу	27,17	0,72	-49,91	5,34	96,96
<i>Івано-Франківська</i>	85,58	-12,79	-42,58	3,41	-23,53
у країни-члени ЄС	81,89	-30,76	-26,85	18,99	-13,29
у країни-члени СНД	141,94	27,75	-62,90	-25,38	-42,03
в інші країни світу	27,65	-55,66	22,80	21,44	-25,48
<i>Львівська</i>	23,36	11,78	-3,92	1,10	-7,57
у країни-члени ЄС	23,13	-2,83	15,91	8,69	-8,07
у країни-члени СНД	28,46	18,20	-2,04	-20,56	-39,05
в інші країни світу	16,45	71,69	-60,63	3,54	67,93
<i>Рівненська</i>	36,97	-7,29	-4,13	-1,95	-20,07
у країни-члени ЄС	55,42	-21,03	-15,12	31,71	1,55
у країни-члени СНД	36,04	7,85	-5,00	-28,32	-50,36
в інші країни світу	7,21	2,30	17,91	-12,21	-30,87
<i>Тернопільська</i>	83,72	-1,89	54,13	-1,67	-18,94
у країни-члени ЄС	76,13	-5,27	66,82	0,48	-17,42
у країни-члени СНД	80,21	1,83	17,56	-51,01	-20,00
в інші країни світу	206,50	13,12	73,44	78,96	-23,80
<i>Чернівецька</i>	31,35	-8,57	0,32	3,11	-16,18
у країни-члени ЄС	17,86	-15,61	0,00	9,52	-2,79
у країни-члени СНД	58,68	-9,38	12,07	-28,55	-42,11
в інші країни світу	11,11	30,77	-34,71	137,84	-6,06
<i>Західний регіон</i>	48,98	-1,80	11,10	1,30	-16,80
у країни-члени ЄС	44,60	-8,80	21,40	8,50	-13,30
у країни-члени СНД	65,90	12,40	-6,20	-34,80	-38,80
в інші країни світу	42,30	7,40	1,00	44,50	-9,20

Розраховано та складено авторами за даними [2-8].

патській області цей показник становив 90%, Львівській, Волинській і Тернопільській – понад 70%, а в решті областей – понад 58%.

Структура експорту товарів у Західному регіоні суттєво відрізняється від загальноукраїнської. Її основу формують п'ять товарних груп (з тенденцією до зростання їх часток): машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання (+29,51%, порівняно з Україною, у січні-квітні 2016 р.); деревина і вироби з деревини (+8,79%); продукти рослинного походження (-10,5%); текстильні матеріали та текстильні вироби (+5,9%); різні промислові товари (+5,99%) [2-8]. Водночас недорогі метали та вироби з них, які є основною статтею експорту в Україні (22,2% у 2016 р.), у структурі товарного експорту Західного регіону займають лише 1,48%, жири та олії тваринного або рослинного походження – 2,51% (проти 11,9% в Україні), а мінеральні продукти – 0,42% (6,9%).

Упродовж аналізованого періоду структура товарного експорту в Західному регіоні була майже незмінною – щорічні коливання часток окремих товарних груп не перевищувало 2%. Це свідчить про наявність ustalених зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів виробничої діяльності регіону та їх нішу у відповідних сегментах зовнішніх ринків промислової продукції.

Підтвердженням оптимізації товарної структури експорту Західного регіону є подальше посилення позитивної тенденції до збільшення частки у ній машин, обладнання та механізмів, електротехнічного обладнання майже до 40%. Найбільші обсяги (221,7 млн дол. США або 42,3%) експорту продукції цієї товарної групи з переважанням підгрупи «електричні машини» у січні-квітні 2016 р. забезпечували машинобудівні підприємства Закарпатської області [3].

Промислові підприємства Львівської області були лідерами у Західному регіоні за експортом продукції таких товарних груп: «Текстильні матеріали та текстильні вироби» (46,37% експорту цієї товарної групи в регіоні), «Продукти рослинного походження» (43,7%), «Різні промислові товари» (43,04%), «Деревина і вироби з деревини» (24,65%) [5]. Підприємства харчової промисловості Івано-Франківської області лідирували за експортом продукції, яка входить до товарної групи «Живі тварини; продукти тваринного походження» (54,8%) [4]. Основними експортерами продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості (48,18%) були профільні підприємства Рівненської області [6].

Темпи зниження імпорту товарів у Західному регіоні загалом є нижчими, аніж в Україні (на 4,8% у 2015 р.), однак у географічному розрізі (за країнами походження товарів) їх динаміка суттєво відрізняється. Так, обсяг імпорту із країн-членів СНД у Західному регіоні зменшився на 59,4% (в Україні на 39,4%), а з країн-членів ЄС – лише на 7,3% (в Україні на 27,7%). Це свідчить про орієнтацію зовнішньої торгівлі регіону на ринок ЄС, чому сприяє ЗВТ. Винятком є Тернопільська область, у якій з 2014 р. відбувається зростання імпорту товарів із країн-членів СНД.

Серед областей Західного регіону найменше (-7,57%) зниження обсягів імпорту товарів у 2015 році спостерігалось у Львівській області. Це стало наслідком значного (67,93%) зростання приросту імпорту товарів з інших країн світу, що, своєю чергою, свідчить про політику диверсифікації зовнішньоторговельних відносин у цій області.

У географічній структурі імпорту товарів у Західному регіоні переважав імпорт з країн-членів ЄС, найвища частка якого спостерігалась у Волинській і Тернопільській областях (на рівні 80%). У решті областей регіону частки імпорту товарів з країн-членів ЄС перевищували 50% від загального імпорту товарів.

У товарній структурі імпорту у регіоні упродовж 2013-2015 рр. домінували три товарні групи: машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання; полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них; текстильні матеріали та текстильні вироби. Однак у січні-квітні 2016 р. їх частки, порівняно з 2015 р., зменшилися, відповідно, на 0,32%, 1,45% і 0,57%. Натомість після різкого зниження у 2013-2014 рр. (у понад 5 разів) на 3,67% зросла частка імпорту мінеральних продуктів.

У структурі імпорту товарів у Західному регіоні за більшістю (8 із 11 аналізованих) товарних груп у січні-квітні 2016 р. перші позиції займала Львівська область. Волинська область лідирувала за імпортом продукції таких товарних груп, як «Мінеральні продукти» і «Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі», а Закарпатська – «Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання».

Для економіки Західного регіону позитивним наслідком переважання (на 9,5% у 2015 р.) темпів зниження імпорту над темпами зниження експорту стало покращення зовнішньоторговельного балансу. Як засвідчили результати розрахунку коефіцієнта покриття імпорту експортом (табл. 4), в усіх областях

Таблиця 4

Коефіцієнт покриття імпорту експортом в областях Західного регіону

Область	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	Січень-квітень 2016 р.
Волинська	0,61	0,60	0,58	1,60	1,02	0,59
Закарпатська	0,70	0,69	0,63	0,80	1,08	1,04
Івано-Франківська	0,88	0,84	0,82	1,01	1,26	1,32
Львівська	0,38	0,40	0,49	0,53	0,83	0,83
Рівненська	1,26	1,10	1,47	1,67	1,87	1,36
Тернопільська	0,74	0,70	1,04	1,18	1,12	1,02
Чернівецька	0,84	0,71	0,79	1,16	1,38	1,43
Західний регіон	0,77	0,72	0,83	1,14	1,22	1,08

Розраховано та складено авторами за даними [2-8].

регіону, окрім Львівської, досягнуто позитивне сальдо зовнішньої торгівлі товарами. Варто відзначити, що у Рівненській області (частка якої у 2015 р. в експорті товарів України становила 1%, а в імпорті – 0,5%) коефіцієнт покриття імпорту експортом в усі роки аналізованого періоду перевищував одиницю.

Загалом у 2015 р. у Західному регіоні переважання доходів від експорту над витратами на імпорт було на 20% вищим, аніж в Україні. Це свідчить про вищий рівень конкурентних переваг промислового сектору економіки регіону (5 з 7 областей якого межують з країнами-членами ЄС) в умовах ЗВТ між Україною і ЄС. У січні-квітні 2016 р. обсяги експорту (у вартісному виразі) перевищували обсяги імпорту в п'яти областях Західного регіону, а в Івано-Франківській і Чернівецькій областях це співвідношення зросло, відповідно, на 6% і 5%, порівняно з 2015 р. Водночас насторожує зниження коефіцієнта покриття на 0,43 пункти у Волинській області.

У розрізі товарних груп упродовж аналізованого періоду коефіцієнт покриття імпорту експортом у регіоні перевищував одиницю (зі стабільною тенденцією до зростання) у 6 з них (табл. 5). Найбільшою перевагою зовнішньої торгівлі товарами у Західному регіоні, на відміну від України, є переважання експорту над імпортом (на 23,7% у 2015 р.) за такою товарною групою як «Машини, обладнання та механізми, електротехнічне обладнання».

Загалом коефіцієнт покриття імпорту експортом підтвердив, що провідні товаровиробники регіону – підприємства харчової, деревообробної, легкої про-

Таблиця 5

Коефіцієнт покриття імпорту експортом у Західному регіоні
(за товарними групами)

Товарна група	2013 р.	2014 р.	2015 р.
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	0,764	0,974	1,582
II. Продукти рослинного походження	1,193	2,166	2,740
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	6,938	14,318	17,654
IV. Готові харчові продукти	0,952	0,958	1,005
V. Мінеральні продукти	0,036	0,050	0,163
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	0,583	0,880	0,765
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	0,130	0,130	0,116
VIII. Шкури необроблені, шкіра вичищена	1,133	1,081	0,960
IX. Деревина і вироби з деревини	6,062	8,691	12,206
X. Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	0,589	0,609	0,530
XI. Текстильні матеріали та текстильні вироби	0,789	0,850	0,803
XII. Взуття, головні убори, парасольки	2,789	2,616	2,289
XIII. Вироби з каменю, гіпсу, цементу	0,540	0,703	0,912
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	0,186	0,242	0,330
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	1,077	1,202	1,237
XVII. Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	0,064	0,064	0,134
XX. Різні промислові товари	6,079	7,583	7,955
Інші	0,328	0,270	0,699

Розраховано та складено авторами за даними [2-8].

мисловості та машинобудування – не лише експортують свою продукцію (пріоритетно на ринки країн-членів ЄС), але й забезпечують нею внутрішній ринок. Таким чином, у Західному регіоні паралельно відбувається реалізація двох базових концепцій розвитку промисловості – експортоорієнтація та імпортозаміщення.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що упродовж 2013-2016 рр. в Україні і, зокрема, областях Західного регіону відбулися значні зміни, які стосувались динаміки і структури зовнішньої торгівлі товарами. Однак у Західному регіоні характер цих змін (як у розрізі динаміки, так і структури експортно-імпортних операцій) був більш позитивний, ніж в Україні загалом. Це пояснюється прикордонним розташуванням переважної більшості областей цього регіону (5 з яких межують з країнами-членами ЄС), а відтак – активнішим протіканням процесів євроінтеграції, що відображається у розширенні зовнішньоекономічних зв'язків як на мезо, так і на мікро рівнях.

До позитивних змін у зовнішній торгівлі товарами належать:

- покращення зовнішньоторговельного балансу України (за рахунок позитивного сальдо у торгівлі з іншими, окрім ЄС і СНД, країнами). Водночас у Західному регіоні в усіх областях, окрім Львівської, у 2015 р. доходи від експорту перекивали витрати на імпорт;
- переорієнтація та диверсифікація (у географічному вимірі) потоків експорту та імпорту товарів з ринку країн-членів СНД на ринок країн-членів ЄС та інших країн (Китаю, Туреччини, Єгипту, Індії тощо). Значно сильніше ця тенденція проявилась у Західному регіоні, де частка експорту у країни-члени ЄС у середньому становить близько 80% від його обсягу у вартісному виразі;

- оптимізація товарної структури експорту – зменшення частки сировинних товарних груп (недорогоцінних металів і виробів і них, мінеральних продуктів) на користь продукції із вищим ступенем переробки (продуктів рослинного походження, виробів з деревини тощо). У Західному регіоні серед експортних товарів домінує продукція машинобудівних, деревообробних, харчових і текстильних виробництв;
- зростання значень коефіцієнта покриття імпорту експортом за товарними групами з вищою часткою доданої вартості.
Водночас негативами у зовнішній торгівлі товарами в Україні є:
- тенденційне зниження обсягів експорту;
- від’ємне сальдо зовнішньої торгівлі з країнами-членами ЄС і СНД;
- недосконала структура експорту (домінування сировинних позицій);
- збереження найвищої частки Російської Федерації у структурі українського експорту та імпорту.

Для подолання негативів у зовнішній торгівлі товарами, а відтак – покращення платіжного балансу, в Україні необхідно реалізувати комплекс заходів.

1. Диверсифікувати товарні структури експорту та імпорту на основі розширення їх складу за рахунок збільшення кількості товарних груп. Це дозволить мінімізувати ризики, пов’язані як зі скороченням надходжень від експорту, так і зі збільшенням витрат на імпорт у разі погіршення кон’юнктури на світових ринках продукції. Для цього необхідно сформулювати перелік (реєстр) потенційно експортних товарних груп за такою схемою: товарна група ⇒ конкретні товари ⇒ підприємства-виробники (у розрізі регіонів). До реєстру мають увійти ті промислові підприємства, які володіють вищим рівнем конкурентних переваг (наявністю і високим ступенем ефективності використання потужностей і ресурсів), визначених за результатами об’єктивної комплексної оцінки конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників.

До проведення такої оцінки (на основі попередньо розробленого методичного інструментарію) мають залучатись незалежні експерти – фахівці-практики і провідні вчені інституцій НАН України. У подальшому державна підтримка має пріоритетно надаватись тим експортерам, які увійдуть до сформованого реєстру (відповідно до пропонованого алгоритму).

Водночас у фактичній товарній структурі експорту потрібно збільшити частку продукції таких товарних груп: «Готові харчові продукти», «Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них», «Продукція хімічної та пов’язаних з нею галузей промисловості», «Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів», «Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби». Реалізація цього завдання можлива з огляду на наявність в Україні сировинних ресурсів і виробничих потужностей для виготовлення товарів, які входять до названих груп.

2. Збалансувати структури експорту та імпорту у розрізі країн-торгових партнерів України. У цих структурах не мають домінувати частки окремих країн задля уникнення політичних і зовнішньоекономічних ризиків (негативний досвід – конфлікт з Російською Федерацією). З огляду на зайняту Україною нішу на ринку країн-членів СНД і більшості країн-членів ЄС, перспектива розширення географії зовнішньої торгівлі товарами має бути зорієнтована на зміцнення позицій на ринках Азії, а також глибше входження в ринки країн Північної і Південної Америки та Австралії. Для цього необхідно проводити постійний моніторинг кон’юнктури на світовому товарному ринку загалом і ринках окремих макрорегіонів, а також продовжувати політику активного налагодження зовнішньоекономічних зв’язків, зокрема на рівні підприємств.

3. Спрямувати політику імпортозаміщення на посилення орієнтації певних категорій промислових виробництв (конкурентних передусім за ціновими параметрами) на задоволення потреб внутрішнього ринку як у споживчих товарах для населення, так і продукції промислового призначення (товарів проміжного споживання). Останнє, зокрема, передбачає імпортозаміщення сировини, матеріалів і технологій, необхідних для виробництва продукції таких товарних груп: «Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання», «Текстильні матеріали та текстильні вироби», «Взуття, головні убори, парасольки».

4. Здійснити поступову переорієнтацію інвестиційних потоків у розвиток високотехнологічних виробництв, зокрема шляхом податкового та митного стимулювання вітчизняних інвесторів і державного гарантованого захисту іноземних. Дієвим інструментом податкового стимулювання може стати зниження ставки податку на прибуток (або податкові канікули) для виробників високотехнологічних товарів при одночасному підвищенні цієї ставки для виробників сировинних товарів. Це також дозволить зацікавити і долучити до процесу інвестування високотехнологічних виробництв малий і середній бізнес.

Список використаних джерел

1. Геєць В. М. Економіка України: ключові проблеми і перспективи / В. М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 1. – С. 7–22.
2. Головне управління статистики у Волинській області: офіційний сайт. – Зовнішньоекономічна діяльність. – 2016. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>
3. Головне управління статистики у Закарпатській області: офіційний сайт. – Зовнішньоекономічна діяльність. – 2016. – Режим доступу: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>
4. Головне управління статистики у Івано-Франківській області: офіційний сайт. – Зовнішньоекономічна діяльність. – 2016. – Режим доступу: <http://www.ifstat.gov.ua/>
5. Головне управління статистики у Львівській області: офіційний сайт. – Зовнішньоекономічна діяльність. – 2016. – Режим доступу: <http://www.lv.ukrstat.gov.ua/>
6. Головне управління статистики у Рівненській області: офіційний сайт. – Зовнішньоекономічна діяльність. – 2016. – Режим доступу: <http://www.rv.ukrstat.gov.ua/>
7. Головне управління статистики у Тернопільській області: офіційний сайт. – Зовнішньоекономічна діяльність. – 2016. – Режим доступу: <http://www.te.ukrstat.gov.ua/>
8. Головне управління статистики у Чернівецькій області: офіційний сайт. – Зовнішньоекономічна діяльність. – 2016. – Режим доступу: <http://www.cv.ukrstat.gov.ua/>
9. Державна служба статистики України: офіційний сайт. – Зовнішньоекономічна діяльність. – 2016. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
10. Інтеграційні можливості України: перспективи та наслідки : наукова доповідь / наук. ред.: В. М. Геєць, Л. В. Шинкарук ; ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». – К., 2014. – 92 с.
11. Оцінка впливу Угоди про асоціацію / ЗВТ між Україною та ЄС на економіку України : наукова доповідь / наук. ред.: В. М. Геєць, Т. О. Осташко, Л. В. Шинкарук ; ДУ «Ін-т економіки та прогнозування НАН України». – К., 2014. – 102 с.
12. Шинкарук Л. В. Прогнозні оцінки розвитку національної економіки в умовах створення ЗВТ з ЄС / Л. В. Шинкарук, І. В. Барановська, О. А. Герасімова // Економіка і прогнозування. – 2013. – №3. – С. 38–58.

References

1. Heyets, V. M. (2016). *Ekonomika Ukrayiny: klyuchovi problemy i perspektyvy* [Ukraine's economy: Key issues and perspectives]. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economics and Forecasting*. 1, 7-22. [in Ukrainian].
2. Main Department of Statistics in Volyn Region: Official site (2016). *Zovnishn'oeconomichna diyal'nist'* [Foreign activities]. Retrieved from <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
3. Main Department of Statistics in Trans-Carpathian Region: Official site (2016). *Zovnishn'oeconomichna diyal'nist'* [Foreign activities]. Retrieved from <http://www.uz.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
4. Main Department of Statistics in Ivano-Frankivsk Region: Official site (2016). *Zovnishn'oeconomichna diyal'nist'* [Foreign activities]. Retrieved from <http://www.ifstat.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Main Department of Statistics in Lviv Region: Official site (2016). *Zovnishn'oeconomichna diyal'nist'* [Foreign activities]. Retrieved from <http://www.lv.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
6. Main Department of Statistics in Rivne Region: Official site (2016). *Zovnishn'oeconomichna diyal'nist'* [Foreign activities]. Retrieved from <http://www.rv.ukrstat.gov> [in Ukrainian].
7. Main Department of Statistics in Ternopil Region: Official site (2016). *Zovnishn'oeconomichna diyal'nist'* [Foreign activities]. Retrieved from <http://www.te.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].

8. Main Department of Statistics in Chernivtsi Region: Official site (2016). Zovnishn'oeconomichna diyal'nist' [Foreign activities]. Retrieved from <http://www.cv.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
9. State Statistics Service of Ukraine: Official site. (2016). Zovnishn'oeconomichna diyal'nist' [Foreign activities]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
10. Heyets, V. M., & Shynkaruk, L. V. (Eds.) (2014). *Intehratsiyni mozhyvosti Ukrayiny: perspektivy ta naslidky [Integration opportunities of Ukraine: prospects and implications]* (Scientific report). Kyiv: Institute for economics and forecasting of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
11. Heyets, V. M., Ostashko, T. O., & Shynkaruk, L. V. (Eds.) (2014). *Otsinka vplyvu Uhody pro asotsiatsiyu / Zonu vil'noyi torhivli mizh Ukrayinoyu ta ES na ekonomiku Ukrayiny [Assessing of the impact of the Agreement about Association / Free Trade Area between Ukraine and the EU on Ukraine's economy]* (Scientific report). Kyiv: Institute for economics and forecasting of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
12. Shynkaruk, L. V., Baranovska, I. V., & Herasimova, O. A. (2013). Prohnozni otsinky rozvytku natsional'noyi ekonomiky v umovakh stvorenniya ZVT z ES [The predicted values of the national economy development in terms of Free Trade Area with the EU]. *Ekonomika i prohnozuvannya – Economics and Forecasting*. 3, 38-58. [in Ukrainian].

Ishchuk S. O., Sozansky L. Y. Structural and dynamic assessment of export and import operations in Ukraine and in the regions of Western Ukraine.

The introduction of a free trade zone between Ukraine and the European Union updates the study of dynamics of export-import operations, particularly in terms of product groups. The article aims to determine key trends in the development of foreign trade of Ukraine, and in particular of the Western region, and to work out proposals for improving the balance of payments. The analysis of the dynamics and structure of product export and import found that during the 2013-2016 in Ukraine, and in particular in the Western region, significant changes have occurred in foreign trade. However, in the Western region the nature of these changes (both as to the dynamics and to the structure of export-import operations) was more positive than in Ukraine in general. The results of the calculation of import-export ratio confirmed that major producers in the region – food, wood, light and engineering industries – not only export their products (in priority into the EU markets), but also provide domestic market with them. To overcome the negatives in foreign trade of goods, and thus – to improve the balance of payments, Ukraine needs to implement a set of measures: 1) diversification of the product structures of exports and imports that will minimize the risks related both to the reduced export earnings and to the increased costs on imports in case of world markets decline. For this a list (register) of the potential export product groups should be created for each region as follows: product group ⇒ particular products ⇒ producers. The registry should include those industrial enterprises, which have a higher level of competitive advantages, determined by results of objective comprehensive assessment of domestic producers competitiveness; 2) balancing the structures of export and import in terms of trading partners of Ukraine. In these structures the share of individual countries should not dominate to avoid political and foreign economy risks. For this it is necessary to carry out continuous monitoring of world markets in general, and markets of some macro-regions, as well as to continue the policy of active establishment of foreign relations, particularly at the enterprise level; 3) direction of import substitution policy into enhancing the focusing of certain categories of industrial producers (especially competitive by price) on the domestic markets of both consumer products and industrial ones (goods of intermediate consumption); 4) carrying out the gradual reorientation of investment flows into development of high-tech industries, including through tax and customs stimulation for domestic investors, and through state guarantees for foreign ones.

Keywords: export, import, product groups, structure, dynamics, external trade balance.

Ішчук Світлана Олексіївна – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу розвитку виробничої сфери регіону та інвестицій ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: iso.ird@ukr.net).

Ishchuk Svitlana Oleksiyivna – Dr. Sci. (Econ.), Prof., Head of the Department of development of industrial sphere of the region and investment of the SI «Institute of Regional Research n.a. M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine».

Созанський Любомир Йосипович – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник відділу розвитку виробничої сфери регіону та інвестицій ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України» (e-mail: ls.ird@ukr.net).

Sozansky L. Y. Lyubomyr Yosypovych – Ph.d (Econ.), Senior Researcher of the Department of development of industrial sphere of the region and investment of the SI «Institute of Regional Research n.a. M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine».

Надійшло 15.08.2016 р.